

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः।
शं नो वि॒ष्णुरु॑रु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑
ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं वदि॑ष्यामि। स॒त्यं
वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒त्कार॑मवतु। अव॑तु मा॒म्। अव॑तु
व॒त्कार॑म्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॑ष्यामि पञ्च॑ च॥१॥ [१]

शीक्षां व्या॑ख्यास्या॒मः। वर्णः॒ स्वरः॑। मात्रा॒ बल॑म्। सामं सन्ता॒नः।
इत्यु॑क्तः शी॑क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥२॥ [२]

स॒ह नो॒ यशः॑। स॒ह नो॒ ब्रह्म॑व॒र्चस॑म्। अथा॑तः स॒हिता॑या उ॒पनिष॑दं
व्या॑ख्यास्या॒मः। पञ्च॑स्व॒धिक॑रणेषु। अ॒धिलो॑कमधि॒ज्यौतिष॑मधि॒-
विद्य॑मधि॒प्रज॑मध्या॒त्मम्। ता॒ महा॑स॒हिता॑ इ॒त्याच॑क्षते।
अथा॑धि॒लो॒कम्। पृथि॑वी पू॒र्वरू॒पम्। द्यौरु॑त्तररू॒पम्। आका॑शः
स॒न्धिः॥३॥

वायुः स॒न्धा॒नम्। इत्य॑धि॒लो॒कम्। अथा॑धि॒ज्यौतिष॑म्। अ॒ग्निः
पू॒र्वरू॒पम्। आदि॑त्य उत्तररू॒पम्। आपः स॒न्धिः। वैद्यु॑तः स॒न्धा॒नम्।
इत्य॑धि॒ज्यौतिष॑म्। अथा॑धि॒विद्य॑म्। आचा॑र्यः पू॒र्वरू॒पम्॥४॥

अन्ते॑वा॒स्युत्तर॑रू॒पम्। वि॒द्या स॒न्धिः। प्रव॑चन॒स॒न्धा॒नम्।
इत्य॑धि॒विद्य॑म्। अथा॑धि॒प्रज॑म्। मा॒ता पू॒र्वरू॒पम्। पि॒तोत्तर॑रू॒पम्।

प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥३॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयापिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यंसोऽसानि स्वाहा। तं त्वां भग प्रविशानि स्वाहा। स मां भग प्रविश स्वाहा। तस्मिन्सहस्रशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथापः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातुरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्त्रिस्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥५॥

[५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्। आप्रोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन

आनन्दम्। शान्तिं समृद्धममृतम्। इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥६॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा
नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा।
इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान उदानः संमानः।
चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्कक्। चर्म मांसं स्नावास्थि मज्जा। एतदधि
विधायरुषिरवोचत्। पाङ्क्तुं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तुं नैव पाङ्क्तुं
स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥७॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म
वा अप्योश्चावयेत्याश्चावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति।
ओंशोमिति शस्त्राणि शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं
प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति।
ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवो-
पाप्नोति॥१६॥

ओन्दशं॥८॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्रयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च।
प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च।

सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः।
स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि
तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥१॥ _____ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरिरेवा। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव
स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति
त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥१०॥ _____ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न
प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव।
आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि।
तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं सुचरितानि।
तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन
प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्।
ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते
कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः
 स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु।
 ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः
 स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष
 उपदेशः। एषा वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्।
 एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयौपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्स च॥११॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः।
 शं नो विष्णुरुक्रुमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव
 प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्।
 सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्।
 आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥१२॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो
 वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्रुते सर्वान्कामान्सह।
 ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः
 सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः पृथिवी।
 पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा

एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः।
अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको
भवति॥१॥

अन्नद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीऽश्रिताः। अथो अन्नैर्नैव
जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्तः। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्।
तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते।
अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि
जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं
तदुच्यते इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो
दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं
प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये
प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते
इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात्
प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा
एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः।
तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश
आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा।
यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा
विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं
दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा।
तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म
ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे
पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर
आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर
आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य
पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो
दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं
प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति
चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः
पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन
गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंलोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३)
उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु

प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च
सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको
भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानं
स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्येत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रसो
वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः
प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति।
यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं
कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य।
तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च।
मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति।
युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः।
तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको
मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको
मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये
शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः।
स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य। ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकाना-

मानु॒न्दाः। स एक आ॒जान॑जानां दे॒वाना॑मानु॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। ते ये शतमा॒जान॑जानां दे॒वाना॑मानु॒न्दाः। स एकः कर्म॑दे॒वानां दे॒वाना॑मानु॒न्दः। ये कर्म॑णा दे॒वानपि॑य॒न्ति। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। ते ये शतं कर्म॑दे॒वानां दे॒वाना॑मानु॒न्दाः। स ए॒को दे॒वाना॑मानु॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। ते ये शतं दे॒वाना॑मानु॒न्दाः। स एक इन्द्र॑स्यानु॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। ते ये शतमिन्द्र॑स्यानु॒न्दाः। स ए॒को बृह॑स्पतै॒रानु॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। ते ये शतं बृह॑स्पतै॒रानु॒न्दाः। स एकः प्र॒जाप॑तै॒रानु॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। ते ये शतं प्र॒जाप॑तै॒रानु॒न्दाः। स ए॒को ब्रह्म॑ण॑ आनु॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चा॒काम॑ह॒तस्य॑। स यश्चा॑यं पु॒रुषे॑ यश्चा॑सा॒वादि॒त्ये। स ए॒कः। स य॑ ए॒वंवि॒त्। अस्मा॑ल्लो॒कात्प्रे॒त्य। ए॒तम॑न्नम॒यमा॑त्मानमु॒पसङ्का॑मति। ए॒तं प्रा॑णम॒यमा॑त्मानमु॒पसङ्का॑मति। ए॒तं मनो॑म॒यमा॑त्मानमु॒पसङ्का॑मति। ए॒तं वि॒ज्ञान॑म॒यमा॑त्मानमु॒पसङ्का॑मति। ए॒तमान॑न्द॒मय॑मा॒त्मानमु॒पसङ्का॑मति। तद॒प्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥८॥

यतो॒ वाचो॒ निर्व॑र्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आ॒नन्दं॑ ब्रह्म॑णो वि॒द्वान्। न बि॒भेति॑ कुतश्च॑नेति। ए॒त९ ह॒ वाचं॑ न त॒पति॑। किम॒ह९ सा॒धुं नाक॑रवम्। किम॒हं पा॑पमकर॑वमिति। स य॑ ए॒वं वि॒द्वाने॒ते आ॒त्मानं॑ स्पृ॒णुते॑। उ॒भे ह्ये॒वैष॑ ए॒ते आ॒त्मानं॑ स्पृ॒णुते॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑पनिषत्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह ना॑ववतु। सह नौ॑ भुनक्तु। सह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि॒
ना॒व॒धी॒तमस्तु॑ मा वि॒द्विषा॒वहे॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रु॒णिः। वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मु॒प॑स॒सा॒रा। अ॒धी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑।
तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच। अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॑ मनो॒ वाच॑मिति॑।
त९ हो॑वाच। यतो॒ वा इ॒मा॒नि भू॑ता॒नि जा॑यन्ते। येन॒ जा॒ता॒नि
जी॒वन्ति॑। यत्प्र॑यन्त्य॒भि सं॑वि॒शन्ति॑। तद्वि॒जि॑ज्ञासस्व। तद्ब्र॑ह्मेति॑।
स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥१॥

अन्नं॑ ब्रह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। अ॒न्ना॒द्यै॒व ख॒ल्वि॒मा॒नि भू॑ता॒नि जा॑यन्ते।
अ॒न्नेन॑ जा॒ता॒नि जी॒वन्ति॑। अन्नं॑ प्र॑यन्त्य॒भि सं॑वि॒शन्तीति॑।
तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मु॒प॑स॒सा॒रा। अ॒धी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑।
त९ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ वि॒जि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स
तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॑ह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। प्रा॒णा॒द्यै॒व ख॒ल्वि॒मा॒नि भू॑ता॒नि जा॑यन्ते।
प्रा॒णेन॑ जा॒ता॒नि जी॒वन्ति॑। प्रा॒णं प्र॑यन्त्य॒भि सं॑वि॒शन्तीति॑।
तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मु॒प॑स॒सा॒रा। अ॒धी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑।
त९ हो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ वि॒जि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स
तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒त्त्वा॥३॥

मनो॒ ब्रह्मेति॑ व्य॒जाना॑त्। मन॑सो॒ ह्यै॒व ख॒ल्वि॒मा॒नि भू॑ता॒नि जा॑यन्ते।
मन॑सा॒ जा॒ता॒नि जी॒वन्ति॑। मनः॑ प्र॑यन्त्य॒भि सं॑वि॒शन्तीति॑।
तद्वि॒ज्ञाय॑। पुन॑रे॒व वरु॑णं॒ पि॒त॑र॒मु॒प॑स॒सा॒रा। अ॒धी॑हि भगवो ब्रह्मेति॑।

त॥ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त॥ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः।
 पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता।
 तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद
 प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया
 पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया च
 विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै
 मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै
 अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं
 वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मैति
 हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः
 समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश
 इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे।
 सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह
 इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति।
 तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत।
 ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते
 द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रियां भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे।
 यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्या।
 एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य।
 एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप-

सङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाल्लौकान्कामात्री
 कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतत्साम गायत्रास्ते। हा(३) वु हा(३)
 वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)-
 ऽहमन्नादो(२) ऽहमन्नादः। अहं श्लोककृद्दहं श्लोककृद्दहं
 श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो
 अमृतस्य ना(३) भाङ्। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः।
 अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्वि। अहं विश्वं भुवं नमभ्यभुवाम्। सुवर्न
 ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

